

І років через сто на цвинтар прийде внук,
Де грішні кості їх в одну копицю сперли,
Поверне череп їх та в лоб ногою стук!
Та й скаже: «Як жили, так дурнями й померли!»

Писав, наче у воду дивився Петро Гулак-Артемівський. «Упадок века».

...Ох і любив попоїсти генеральний обозний Іван, який служив у гетьмана Петра Дорошенка, певно, і спав би, та їв! Особливо шанував Іван «гулаки» (гулак розміром з кулак) – такі собі продовгуваті пампушки на олії, або великі вареники, начинені маком, грушками та ягодами. От і отримав Іван прізвисько Гулак. А один із нащадків наказного полковника Івана Гулака (1629-1682), котрий відповідав за боєздатність війська та його матеріальне забезпечення, Патрикій Гулак із містечка Городище однаковою мірою любив поїсти-попити, та у гречці побродити, тому його величали Гулякою. І було у Патрикія троє синів і хутірець Гулаківщина (36 десятин). Після батька дістався хутір Петрові Гулаку, священику церкви Покрови Божої Матері. Жив піп у гарному будинку; половину займав він, а другу половину – школа. І одружився православний священик із вродливою полячкою Уляною Михайлівною Артемівською; аби жити у любові та злагоді, шляхетне прізвище жінки додав до свого. І батьки, і їхні нащадки мали нове подвійне прізвище роду – Гулаки-Артемівські.

27 січня 1790 р. народився сьомий, найменшенький Петро Петрович Гулак-Артемівський, майбутній поет, автор найгострішого твору української літератури 19 ст. – байки «Пан та собака», першої української романтичної балади «Рибалка».

Також у сім'ї Гулаків-Артемівських змалку жив Євдоким Шевченко – двоюрідний брат Тараса Григоровича. Бігали попівські діти разом із школярами, часом сиділи на уроках. Петро отримав ґрунтовну домашню освіту від батька і в 11 років, став бурсаком, потім студентом Київської духовної академії. Того ж року не стало батька Петрика, наступного року – матері. Жив Петрик у батьковій хаті, у сім'ї старшого брата Степана — уже священика місцевої церкви Покрови Пресвятої Богородиці, батька майбутнього композитора і співака Семена Гулака-Артемівського, друга Т. Шевченка. Круглий сирота, не

маючи фінансової допомоги з дому, жив у скруті. Коли сталася пожежа бурси, Петро живився тим, що лишалося на базарі після чумаків. Додому юнак добирався пішки (160 км), або на плотах, які сплавляли литвини по Дніпру та перебував там все літо.

Мене вражає відповідальне ставлення Петра до кохання, гулякою він явно не був. Юним студентом Гулак-Артемівський закохався у небідну киянку, втім її родина нічого не бажала слухати, дівчину закрили вдома. Йому було за двадцять, коли сталася трагедія: від сухот кохана померла. Петро сказав теплі слова на могилі дівчини, отримав розпорядження синоду духовного відомства від 25 листопада 1814 р. про «звільнення з Київської академії студента, що закінчив курс богословського навчання, Петра Артемівського, від духовного звання в світське, щоб він міг вибрати рід занять». З того часу життєлюб мав незаживаючу рану, його життєрадісність нерідко змінювалася задумливістю, смутком. В епіграфі до байки «Тюхтій та Чванько» поет з гіркотою скаржився: «Мої дні — це тканина з чудних контрастів: я живу плачучи, я плачу сміючись. Кохання — ці солодкі чари для багатьох сердець — для мого серця було джерелом болю та сліз. Щоби полегшити свою долю і свої пекучі жалі, зітхаючи, я пишу кумедні вірші. Яка ж бо смішна наша доля! Бажаючи плакати, я смішу інших». Петро покинув Київ, поїхав учителювати до приватного пансіону в Бердичеві. Упродовж кількох років Гулак-Артемівський працював у родинях польських магнатів на Волині (наприклад, у графів Потоцьких), що дало йому знання польської та французької мов, вишукані манери, лоск. Багаті бібліотеки, перечитані Петром, допомогли завершити освіту. У 1817 р. юнак перебрався до Харкова, де вступив вільним слухачем на словесний факультет Імператорського університету. У Харкові студентом Петро Гулак-Артемівський подружився з Григорієм Квіткою-Основ'яненком. У листі до Тараса Шевченка від 22 березня 1841 року з Харкова Квітка-Основ'яненко писав: «А що вже Гулак-Артемівський, коли знаєте, той дуже вас улюбив за Кобзаря». Ця дружба пронесена до кінця, до того часу, як Григорій Квітка-Основ'яненко помер на руках Петра Гулака-Артемівського.

Завдяки заступництву першого попечителя Харківського навчального округу,

графа Северина Потоцького (1762-1829), Рада університету затвердила здібного юнака лектором кафедри польської мови, заснованої з ініціативи Петра Гулака-Артемовського. Наступного року П.П.Гулак-Артемовський почав викладати французьку мову у Харківському інституті шляхетних панянок. У 31 рік Петро Гулак-Артемовський став викладачем Харківського університету. А тепер, шановні європейські демократи, уявіть собі: перші 13 років Петро Петрович працював в університеті та в інституті шляхетних панянок... безоплатно, тобто даром. І якщо сьогодні вчитель української мови гордо заявляє: «Да за таку зарплату... пусть спасибо скажут, что я отрываю дверь школы!», то Гулак-Артемовський працював із повною віддачею – на добровільних засадах і з величезним натхненням.

На його лекції приходили усі бажаючі; місць не вистачало, тому слухали стоячи. А природжений лектор не читав з конспектів, а без пихи, просто імпровізував прекрасною запашною мовою ділився історичними, філологічними істинами так, що хотілося слухати з ранку до ночі. Хоч попечителькою Харківського інституту шляхетних панянок була імператриця Марія Федорівна, викладач часом дозволяв собі прийти на лекції по-мужицьки неголеним, у простій свиті. Уявіть собі інтенсивність його роботи!

10 травня 1820 р. Рада Харківського університету окрім польської мови доручила Петру Петровичу Гулаку-Артемовському викладати студентам російську історію, географію та статистику.

За жовтень 1820 р. молодий педагог склав два іспити – кандидатський і магістерський.

У 1821 р. захистив дисертацію: “Про користь історії взагалі і переважно вітчизняної та про спосіб викладання останньої” та здобув ступінь магістра словесних наук.

У січні 1823 р. П.П.Гулак-Артемовський очолив кафедру російської історії та статистики, якою керував до 1849 р.

У 1826 р. вченого затвердили на посаді екстраординарного професора.

На початку 1827 р. його призначили інспектором Харківського інституту шляхетних панянок, а 1 вересня того ж року Гулак-Артемовський виголосив на

університетському акті промову “De experiendis quibusdam antiquitatis slavonicae modis” (лат. “Із досвіду перекладів деяких слов’янських старожитностей”), що звернула увагу на дослідника навіть у столиці.

19 вересня 1828 р. П.П.Гулак-Артемівський став ординарним професором.

Крім того 27-річний поет увійшов у літературу. 17 вересня 1817 р. Петро Гулак-Артемівський написав українською мовою перший оригінальний вірш – “Справжня добрість (Писулька до Грицька Прокази)”

Наприкінці 1818 р. у дванадцятому числі часопису “Украинский вестник” Петро Гулак-Артемівський уперше видрукував авторську байку-“казку” – “Пан та Собака”. Так народилася перша українська літературна (віршова) байка, написана живою розмовною мовою. Своїм другу Григорію

Квітці-Основ’яненку Петро Петрович написав свій перший вірш «Справжня добрість», надіслав йому байку «Пан та Собака». «Вже першими своїми творами, — писав С.Єфремов, — Артемівський-Гулак закріпився був на першорядного поета, що почин Котляревського не тільки міг далі посунути, а й підвести під нього глибшу підвалину насущних інтересів життя. Але...»

Поезію П.Гулака-Артемівського охоче друкував московський журнал “Вестник Европы” українською мовою. Петро Гулак-Артемівський попереджав: “пишу на языке, почти забытом мною”, на що московський редактор зауважив: “Дай Бог всякому такой забывчивости!”

За один день, 1 грудня 1820 р., автор утнув цикл байок-“приказок”: “Дурень і Розумний”, “Цікавий і Мовчун”, “Лікар і Здоров’я”.

Петро Гулак-Артемівський віршем «До Любки» започаткував еротичну лірику, також він першим утнув вірш-пересторогу шанувальникам оковитої:

Ніс, як пістряк;

І скрізь синяк;

Бач, пика як набрякла!

Одна нога

Щось шкутильга,

Друга зовсім залякла.

Пустив діток

Без сорочок
І жінку без запаски;
А сам в шинку
На привалку
Жду Лейбиної ласки!

Глибокий знавець європейських мов, культури, Петро Гулак-Артемовський здійснив переспіви та переклади з Горация, Ж. Деліля, Ігнація Красіцького Ж.-Ж. Руссо, Дж. Мільтона. Так на українському ґрунті прищепилася романтична балада — «Рибалка» за Гете та «Твардовський» за А. Міцкевичем. Останній зауважував, що «українська переробка вища за оригінал».

І після такого напруженого періоду, поет, перекладач віддався роботі викладача, адміністратора, хоч Тарас Шевченко обурювався, що Гулак-Артемовський «в пани постригся». З 1841 р. до 1849 р. Гулак-Артемовський був ректором Харківського університету. У 1855 р. обраний почесним членом Харківського університету.

Петро Петрович у Харківському університеті пропрацював понад чотири десятки літ, досягнув цивільного чину дійсного статського радника, що прирівнювався до генеральського звання і давав стан потомственого російського дворянина. Петра Петровича особисто знали цар Микола і цариця Олександра Федорівна, які симпатизували своєму вірнопідданому, нагороджуючи орденами, надсилаючи цінні подарунки, підвищуючи в чинах.

Петро Петрович приятелював із Смиренками та Яхненками, зберігся до наших днів його лист до О.І.Хропаля. Він також знався з іншими багатьма відомими людьми свого часу, зокрема з великим польським поетом Адамом Міцкевичем. У 1839 р. був переведений на посаду професора римського права Харківського університету молодший брат Адама Міцкевича – Олександр.

Крім того, Гулак-Артемовський належав до числа засновників «Українського журналу».

Був Петро Петрович відповідальним за своїх дружин, дітей; знав, що він годувальник і опора рідних. Його першою дружиною була французенка Луїза, молода красуня сповила двох синочків, як линочків: Клеоника (у майбутньому

талановитий скрипаль-віртуоз, прокурор у м.Кишиневі та Йосипа (був агрономом). Син Клеоника – Яків мав чудовий голос і працював разом із Миколою Лисенком у київському студентському хорі. Луїза рано померла від простуди.

Петро Петрович сам виховував синів, аж поки не зустрів Єлизавету Федорівну. Бідна дівчина була красивою, доброю та роботящою. Про ніжного чоловіка Єлизавети Федорівни та чудового батька в Харкові ходили легенди, адже сім'я у нього була на першому плані. За 14 років (1834-48 рр.) у родині знайшлося ще одинадцятьох дітей із незвичними іменами: Епільдафор, Смарагд, Клеопатра, Аполлінарія, Санечка, Полінушка... Жили вони на околиці Харкова у власному дерев'яному будиночку. Тут постійно кватирували студенти, серед яких і Микола Костомаров, Амвросій Метлинський.

Старший син Петро від другого шлюбу став священиком. Його син Яків (1861-1939), внук поета-байкаря, працював у Києві діловодом в Управлінні Південно-Західної залізниці. Два десятки літ обирався у старостат хору М.В.Лисенка. У 1900-1911 рр. — упорядник могили Тараса Шевченка в Каневі. Ельпідор Петрович був титулярним радником у Києві, почесним громадянином нашої столиці, похований на Аскольдовій могилі.

Депресію пенсіонер проганяв гумором:

Була робота — була й охота, було діло — і робить кортіло,

А тепер лежимо, їмо, спимо, встаємо та й знов лежимо.

До смерті Петро Петрович відносився по-філософськи, казав:

Як не мудруй, — а вмерти треба!

І додавав: Як умру — я вам дулю покажу.

1 (13) жовтня 1865 р. 75-річний Петро Петрович упокоївся. Коли це сталося, дружина написала на зворотному боці фотографії: «Помер тихо 13 жовтня 1865 року під час ранкового богослужіння у церкві Покрови Пресвятої Богородиці, особливо люблячи це свято».

Місце поховання Петра Гулака-Артемівського совети перетворили на танцювальний майданчик і туалет Молодіжного парку.

Уціліла надмогильна плита, на якій написано: «Памяти действительного

статского советника П.П.Артемовського-Гулака. Скончался 1-го (ст. стиль) октября 1865 года. Преданная жена».

Родинний склеп у Городищі біля Покровської церкви, було зруйновано, тлінні останки вивезли на скотомогильник. Зрівняли з землею будинок, у якому перші «ази й буки» вивчали Петро Петрович і Семен Степанович Гулаки-Артемовські.